

Языковые механизмы комизма. Москва: Индрик, 2007. С. 340–372.

5. Шилихина К. М. Иронический нарратив: особенности структуры текста. *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2013. № 1. С. 59–63.

6. Шилихина К. М. Ирония в академическом дискурсе. *Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика*. 2013. № 1. С. 115–118.

7. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. / авт.-сост. М. Фасмер ; пер. с нем. и доп. чл.-кор. АН СССР О. Н. Трубачёва, под ред. и с предисл. проф. Б. А. Ларина [т. 4]. Москва: Прогресс, 1986–1987.

8. Gans E. Signs of Paradox: Irony, Resentment, and Other Mimetic Structures. Stanford: Stanford University Press, 1997. 236 p.

Источники иллюстративного материала

1. Вешняковская Е. Агенты и шпионы: смешать, но не взбалтывать. *Наука и жизнь*. 2012. № 8. URL: <https://www.nkj.ru/archive/articles/20975/>

2. Занимательная лингвистика. URL: <https://sly2m.livejournal.com/562917.html>

3. Ну, как бы, типа: почему слова-паразиты, которые все ненавидят, на самом деле важны. *Глазарию языка*. URL: <http://www.sobaka.ru/city/science/68714>

4. Зачем учить алфавит? *Глазарию языка*. URL: <https://www.facebook.com/glazslov/posts/1642407319185028>

5. Казаков Д. Искусственная естественность. *Наука и жизнь*. 2017. № 10. URL: <https://www.nkj.ru/archive/articles/32254>

6. Логинов С. Пышка, пончик и «аладыя» (пристрастное кулинарно-филологическое исследование). *Наука и жизнь*. 2007. № 9. URL: <https://www.nkj.ru/archive/articles/11571/>

7. Сафонова Ю. А. В какой обуви быстрее дойдешь ... до словаря. *Наука и жизнь*. 2010. № 10. URL: <https://www.nkj.ru/archive/articles/18731/>

8. Туркова К. Д. Лингвист Владимир Плунгян: «Про французский и итальянский тоже говорили, что это испорченная латынь». URL: http://gramota.ru/biblio/magazines/gramota/28_723

9. Туркова К. Д. Землетрясения и ударения. URL: http://gramota.ru/biblio/magazines/gramota/28_687

10. «Если человек неправильно пишет -ться, -тся, у нас складывается мнение о нем». Лингвист – о правилах общения в интернете. URL: <https://mel.fm/novosti/6123705-grammar>

11. Этимологическая резня бензопилой. URL: <https://www.facebook.com/glazslov/posts/1642407319185028>

12. 12 тонкостей русского языка. URL: <https://ludovit.livejournal.com/3675.html>

Васильева Н.

– аспірант, викладач кафедри англійської філології Чорноморського національного університету імені Петра Могили

УДК 81'276'42-055.1–055.2

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЗАПАХІВ ПРИРОДИ У ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ

Статтю присвячено особливостям гендерної вербалізації ольфакторної інформації на матеріалі української прози. Аналізуються засоби опису ольфакторія українськими письменниками та письменницями. Порівняльний аналіз жіночого та чоловічого опису категорії запаху допоможе з'ясувати відмінності у сприйнятті, осмисленні й вербалізації об'єктивної реальності чоловіком і жінкою.

Ключові слова: вербалізація, гендер, ольфакторна інформація, проза, стилістичні засоби.

Васильева Н.

– аспірант, преподаватель кафедры английской филологии

Черноморского национального университета имени Петра Могилы

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ЗАПАХОВ ПРИРОДЫ В ГЕНДЕРНОМ АСПЕКТЕ

Статья посвящена особенностям гендерной вербализации ольфактория украинской прозы. Анализируются способы передачи ольфакторной информации писателями и писательницами. Сопоставительный анализ женского и мужского описания запаха является ключом к пониманию различий в процессах восприятия, категоризации и вербализации объективной реальности мужчиной и женщиной.

Ключевые слова: вербализация, гендер, ольфакторная информация, проза, стилистические средства.

Vasylieva N.

– Post-graduate Student, Teacher, English Philology Department, Petro Mohyla Black Sea National University

GENDER VERBALIZATION OF NATURE SCENTS

The article focuses on gender verbalization of Ukrainian prose olfaction. The techniques of description of olfactory information, applied by male and female writers, have been investigated. The contrastive analyses of men's and women's smell verbalization helps to understand inner differences in the processes of perception, comprehension and verbalization of the outside by a male and female.

Key words: gender, olfactory, prose, stylistical devices, verbalization.

Постановка проблеми. Зосередження мовознавців на вивченні «людського фактору в мові» (Е. Бенвеніст) визначає чітку антропологічну орієнтацію сучасної лінгвістики, тому дослідження когнітивних механізмів сприйняття об'єктивної дійсності людиною, її оцінка та вербалізація є пріоритетними напрямками наукових пошуків сьогодення.

Інформацію про навколишній світ людина отримує завдяки сенсорним «каналам»: зір, слух, смак, тактильні відчуття, нюх. Як відомо, за допомогою зору та слуху надходить лівова частка інформації про навколишній світ, тоді як решта відчуттів відіграють роль уточнювання, нюансування. Не дивно, що ці типи сприйняття знаходяться на периферії наукових розвідок та є недостатньо дослідженими, серед них запах – особливе відчуття присутності деяких легких речовин у повітрі, що здійснюється хімічними рецепторами нюху, які знаходяться в носовій порожнині людини чи тварин.

Аналіз останніх досліджень. Проблема запаху є висвітленою у певних аспектах у наукових працях дослідників різних галузей. Так, запах розглядається не тільки з позицій фізіології та психології (А. В. Мінор, М. С. Плужніков, І. В. Пронічев, С. В. Рязанцев, Л. К. Тітова та ін.), а також як культурологічне явище (О. Б. Вайнштейн, К. А. Жиріцька).

У літературознавстві ольфакторній (від *olfactorius* – той, що має запах або стосується запаху) або одоричній категорії присвячено

чимало робіт, серед яких значним є дослідження Х. Д. Ріндісбахера «Запах книг» (1992), де обґрунтовується змістовий потенціал ольфакторної інформації в художньому тексті. У російському літературознавстві науковці звернули увагу на роль запаху у поезії Срібного століття (Н. О. Рогачова). А в межах мовознавства запах розглядається з позиції загальної теорії концептосфери, що взаємопов'язана із когнітивним підходом (А. А. Колупаєва, Г. І. Бельська). Окремі випадки застосування ольфакторної лексики досліджено в працях А. В. Житкова (1999), Н. О. Ніколіна (1998), Л. В. Сидельникової (1982). Однак попри загальне зацікавлення ольфакторною категорією в лінгвістиці, лакунарним все ще залишається гендерний аспект її вербалізації, що становить актуальність статті.

Метою пропонованої статі є аналіз способів вербалізації ольфакторних образів природних факторів у гендерному аспекті на матеріалі творів української літератури кінця ХІХ – першої половини ХХ століття.

Ця мета конкретизується у таких **завданнях**: 1) виокремити ольфакторні контексти із прози авторів і авторок; 2) проаналізувати особливості реалізації запаху письменником і письменницею.

Виклад основного матеріалу дослідження. При дослідженні питання ольфакторію привертає увагу положення про дефіцитність всебічного вивчення ольфакторної, або одоративної, лексики, і перш за все, як семантичної категорії. Головна причина такого стану дослідженості слів із семою запаху, на думку Х. Д. Ріндісбахера, полягає в тому, що саме мова є головною перешкодою для культурно-естетичної інтеграції та оцінки ольфакторної інформації: «хоча людина може розпізнавати сотні тисяч різноманітних запахів, подібно до зору та слуху, здається, не існує класифікацій запаху, таких як численні класифікації кольору» [11, с. 581–582].

Спроба пояснити обмеженість ольфакторної термінології була здійснена нейробіологами, результатами якої стала теорія «вторинного кодування». За переконанням вчених, існує самостійна ольфакторна система образів, в якій уявлення про запахи умовно розділені на два структурно та функціонально самостійні рівні: вербальний та образний [6, с. 102]. Тому мова та запах постають окремими функціональними системами. В. В. Мамцева, посилаючись на Ю. Гшвіндта, вважає, що критичний рівень мислення, який спонукає розрізняти різноманіття запахів є дуже високим, але можливість використання конкретних позначень під час сприйняття запаху є дещо обмеженою, порівняно з іншими видами відчуття. З цього приводу публікації науковців підтверджують відсутність лексем-шаблонів для вербалізації ольфакторію майже в кожній системі мови. В. В. Мамцева зазначає: «лише 40–50 % прикладів ідентифікації запахів було віднайдено для усіх існуючих ароматів» [6, с. 102].

Аналізуючи механізм вербалізації запаху в контексті пейзажної прози українських письменників-чоловіків, було відмічено факт

безпосередньої номінації запахів флори (автори уподібнюють об'єкт і запах, що йому характерний). Так, наведений фрагмент пейзажної прози у М. Коцюбинського [4, с. 148] вражає детальним описом різноманіття квітів та налічує 26 видів рослин. Письменник майстерно та з особливим трепетом вимальовує картину літнього поля: *«жовтіли черевички і дрібна потентиля», «топольки вероніки», «червоні помпони конюшини», «пахучий чебрець» «кашка розкрила скрізь свої парасольки», «похмурий звіробой викидав купи зірок», «виганяв сіре та вузлувате стебло петрів батіг», «ромен», «дрібні дзвіночки розбігались по луці і сіяли сум», «недоступна кропива», «волохата центаврія хилилась на всі чотири боки», «кінський щавель, зруділий на сонці», «стояли поважно, як золоті семисвічники по древніх храмах, коров'яки», «евфорбія таємничо котила в сочистих та сирових, як дійки корови, стеблинах молоко од темно-соснового низу до жовтих кругленьких розеток», «сивий полин п'янив повітря гіркими пахощами, густими й задушливими», «котячі лапки, сухі, бездушні, м'якенькі, немов оксамит», «польова м'ята кожну пару листочків прибрала в пояс геліотропів», «наївні діантуси червоніли в траві, як дитячі обличчя», «схилив свої віти журливий дрік і плакав золотими сльозами», «займали великі простори будяки, сині, аж сизі», «по луках, світила жовта кульбаба, як зорі на небі, крутилась на одній ніжці берізка, міцно тримався землі деревій, кивала сивими вітами собача рожа і на горохах сиділи, як метелі, біло-рожеві, червоно-сині і жовтогарячі квіти». Використовуючи такий спосіб вербалізації запаху, М. Коцюбинський не «нав'язує» читачеві власні асоціації щодо запахів рослин, а звертається до індивідуального досвіду, спогадів читацької аудиторії, пов'язаних із запахами зображених польових квітів. Однак у разі, якщо читач знайомий із згаданими видами рослин та пам'ятає їх запах, безсумнівно, в його уяві постають певні ольфакторні образи, проте, коли ці квіти та їх запахи є невідомими чи частково знайомими, то, відповідно, асоціації виникають не так яскраво, або й взагалі відсутні.*

А наприкінці наведеного уривку письменник зазначає: *«Се була оргія квітів і трав, п'яний сон сонця, якое шаленство кольорів, пахощів, форм...»*. Остання фраза цитати резюмує все змальоване вище за допомогою слів із дещо «різким» денотативним значенням – *«оргія», «п'яний»* та *«шаленство»*, які надають авторському мовленню надзвичайну ємність, експресивність. Власне саме завдяки використанню цих лексем, формується *метафора* для вербалізації *«кольорів, пахощів, форм»*. Зупинимося детальніше на цьому питанні.

Категоризація запаху базується на певних когнітивних механізмах, до яких дослідники відносять *метафоричні та метонімічні перенесення і порівняння*. Оскільки запах складно відобразити у мові, зобразити графічно та осягнути, тому метафора є одним із найкращих способів його вербалізації. Тобто метафора це не тільки стилістичний засіб, але й один з механізмів мисленнєвої діяльності людини, що в

межах когнітивної лінгвістики розглядається як когнітивний процес, результатом якого є поява нового знання (Дж. Лакофф, М. Джонсон, Дж. Тейлор).

Відтворюючи лісову картину, І. Франко згадує про запах, застосовуючи метафори: «**Повітря в лісі напоєне було тою парюю й запахом живиці; воно захоплювало дух, немовбито ширших грудей треба було, щоб дихати ним свobodно**» [10, с. 49]. У М. Коцюбинського знаходимо: «**Скрізь було так багато світла й радості, так виразно відчувався трепетний віддих поновленої землі, повітря було таке п'яне й повне щебетання, що мимохіть бажалось руху, крику, реготу...**» [4, с. 49]. Тобто, переносючи людські характеристики на природні явища (повітря, земля, дерева), відбувається вербалізація ольфакторної інформації.

Іншим способом відтворення запаху є когнітивна синестетична метафора (від грецького *synaesthesia* – змішане відчуття), сутність якої полягає в перенесенні характеристики із однієї сфери (джерело), що представляє певну галузь сприйняття, на іншу сферу (мішень), яка є представницею іншої галузі сприйняття (Дж. Лакофф, А. І. Бардовська, Л. М. Нюбіна, Р. В. Белютін, І. Г. Рузін) [3, с. 182]. Найбільш регулярними та частотними постають синестетичні метафори зі сфер дотику, температурного відчуття, смаку, рідше – зору (перенесення відбувається завдяки характеристиці кольору) та слуху. Зворотне явище перенесення зі сфери запаху до іншої галузі відчуття відбувається дуже рідко та доводить значні можливості вокабуляра для вербалізації решти перцептивних відчуттів, порівняно з ольфакторієм [3, с. 183]. Отже, аналізуючи чоловічі описи запаху, було відмічено тенденцію до застосування синестетичної метафори, наприклад у М. Коцюбинського: «**Йдемо повз чорний пар. Тепло дихнула в лице пухка чорна рілля, повна спокою й надії**» [4, с. 73]. Вищезазначена синестетична метафора утворена за допомогою прислівника «тепло» та дієслова «дихнула». Прислівник вказує на перенесення характеристики зі сфери температурного відчуття та приписування цієї характеристики «*пухкій чорній землі*».

Інший приклад: «**Зеленим духом дихнули смереки, зеленим сміхом засміялися трави, на всьому світі тільки дві барви: в зеленій – земля, в блакитній – небо...**» [4, с. 91]. Наведена цитата ілюструє також синестетичну метафору сфери кольорового сприйняття для вербалізації запаху «*зеленим духом дихнули смереки, зеленим сміхом засміялися трави*». Прикметник «зелений» вказує на те, що описаний запах рослин був свіжим, приємним, запашним. Помічено, що саме прикметники мають найбільший потенціал для створення синестетичних метафор (цей факт підтверджується прикладами із художніх творів).

Ольфакторій жіночої прози виявився менш представленим, ніж вербалізація запаху чоловіками. Насамперед, прослідковується спрямування жінки-автора до відтворення запаху за допомогою

епітетів, наприклад у О. Кобилянської: «Вона хотіла би відійти саме перед сходом сонця. Була би бажала потонути лицем у квіти, коли б тепер які були. В безчисленні, різнобарвні, **солودко пахучі, майже упоюючі квіти**, рожі, лелії, боз, астри і багато-багато інших» [2, с. 119]. Епітети «солудко пахучі, майже упоюючі квіти» створюють реалістичний образ запаху рослин, що апелює до індивідуальних спогадів та аналогій сприйняття ароматів рослин у читача.

Численні епітети було виділено з прози українських письменниць, серед яких була помічена тенденція до відтворення насамперед приємних запахів. Проілюструємо цей факт прикладами із творів Марка Вовчка: «весна прийшла теплая, свіжая, квітуча», «чудова у вас лука ця...свіжо, благодатно!», «весінній, тихий, пахучій вечір і далеке село снилося їй без гомону», «чаруючая квітуча свіжість», «непроглядний гай стоїть тихий та спокійний, темний та свіжий», «тонковерха тополя пахучим листом шелестить», «воздух напоєний пахучою свіжістю», «пахучий воздух», «свіжий, потрохи землистий запах наповняв воздух» [6, с. 127]. Щодо неприємних запахів, зазначимо, що такі було вербалізовано у незначній кількості за допомогою лексеми «дух» («гострий дух, од якого нудить», «прілий дух гнилих пнів, запах кладовища лісного йшов за них з пуці») [2, с. 19].

Використання гіперболи сприяє вербалізації ольфакторної інформації, підкреслюючи особливість зображуваного запаху, зокрема: «Ранок був ясний-найясний і теплий-найтеплій; поле зеленілось, як оксамит зелений, росиночки блискали, сонечко зіходило, жайворонки співали під оболонками; по ночнім дощику порох ледве здіймався шляхом, **свіжість така округи, і широта, й благодать, що не надихаєшся**» [6, с. 97].

Опрацьовуючи матеріал для аналізу, було виділено також порівняння як метод реалізації ольфакторію. За міркуванням когнітологів, механізм порівняння полягає у встановленні рівня відповідності тих чи інших характерних рис (запаху) з очікуваннями людини, що реалізується відповідними номінаціями запаху [3, с. 184]. На мовному рівні порівняння виражаються за допомогою використання порівняльних конструкцій, що дозволяє провести аналогію із подібними характерними рисами інших предметів чи об'єктів. О. Кобилянська описує запах так: «**Самий запах, що розходився з глибини лісу, нагадував упоюючу розкіш, саму прегарну повну зрілість...**» [2, с. 87]. Попри використання простого способу вербалізації запаху, достатньо складно зрозуміти, який саме запах мається на увазі авторкою, адже таке порівняння є досить абстрактним та може бути інтерпретованим по-різному.

Змальовуючи картини природи, за нашим спостереженням, письменниці рідко застосовують синестетичну метафору для вербалізації запаху: «А гай усе темнів, і Дніпро усе шумів бистріш. Спершу оступав гай шлях, і їдучи, **вони чули пахощі гайових квіток**, потім гай наче разом знявсь, і по обох боках висить гале каміння, а

на них, наче настромлені стріли, сосни чорні, - а внизу назустріч їм б'ється Дніпро, нагло завернувши свою хвилю круто в щілину» [6, с. 48]. У поданому фрагменті запах вербалізується за допомогою синестетичного перенесення у сферу слуху за допомогою дієслова «чули», яке вживається у значенні «відчували»; тобто авторка за допомогою синестетичної метафори акцентує не слуховий «канал» сприйняття інформації, а нюховий.

Інші намагання письменниці передати аромати природи реалізовані завдяки процесу метафоризації, а тому авторське осмислення запаху постає «своєрідним», складним для інтерпретації, наприклад: *«Деякі [дерева] попростягали свої стрійні рамена широко до небес, ніби о що благали. Лиш деякі? Скільки їх тут було, а їх було так багато, що ніхто не був у силі зчислити, - всі виганялись вгору й благали о життя! Навіть воздух був повний того бажання! Він пах спрагою о “ще більше” і здавався віддихом тисячок і тисячок істот, жадних життя»* [6, с. 116]. Дійсно, незрозуміло, як пахне спрага; Марко Вовчок переносить характеристики запаху на фізичні відчуття людини (такі, як голод, спрага, температурний режим тощо).

Оскільки категорія запаху не має лексичних кліше при вербалізації, перед митцями відкриваються широкі горизонти моделей для реалізації ольфакторію – «безкінечний пошук образів та аналогій для відтворення запаху» [8, с. 99]. Одним із таких способів, на нашу думку, є «потік свідомості», термін, який ми запозичили із літературознавства. Сутність цього явища полягає у безпосередній передачі хаотичного внутрішнього мовлення людини, так званий, внутрішній монолог автора чи героя. Подібні фрагменти опису ольфакторної інформації було віднайдено в прозі О. Кобилянської; це синтаксичні конструкції, дещо «обтяжені» пунктуаційно та структурно. Для ілюстрації наведемо частину цитати: *«А головна їх [квітів рожі (мальви) – Н. В.] чудова прикмета (я б сказав - вони гербові), - це їх запах. Запах, що викликає в душі мрії, шматок того, що зветься звичайним словом - рай, спомини з молодих щасливих літ і всяких образів з колишнім гарним, зібраним в одну хвилину. Я лиш кажу. Головна їх чудова прикмета - це їх запах. Якби можна описати запах, я б його описав. Тепер червень, саме дві такі рожі стоять біля мене, - і пахнуть, чарують... Та дарма. Запах тих рож - це те саме, що хвилеве почуття щастя. Зловиш його? Здержиш? Ніколи! Він один не дається спіймати, як те щастя, що існує лиш хвилинами - в нервах і настрою»* [2, с. 75–76].

Фрагмент, поданий вище, є певним синтезом використання метафор «запах ..., що зветься звичайним словом рай», «дві такі рожі ... пахнуть, чарують» та порівняння «запах тих рож - це те саме, що хвилеве відчуття щастя», «він один не дається спіймати, як те щастя». Помітним є застосуванням авторкою засобів виразності на рівні речення – номінативних конструкцій, апосіопези (обірваного речення, навмисної недомовленості), запитань у формі звертання, які

структурують цей контекст, наближуючи його до внутрішнього мовлення героя. Тобто через відносну бідність ольфакторного вокабуляра О. Кобилянська несвідомо «нашаровує» одні засоби виразності на інші, «вимальовуючи» складну для осмислення та вербалізації категорію запаху.

Порівнюючи особливості відтворення запаху чоловіком та жінкою, представниками української мовної свідомості, вважаємо доцільним зобразити відмінні та подібні риси за допомогою діаграми (рис. 1), в якій перша половина показників візуалізує особливі риси чоловічої вербалізації, а друга – жіночої.

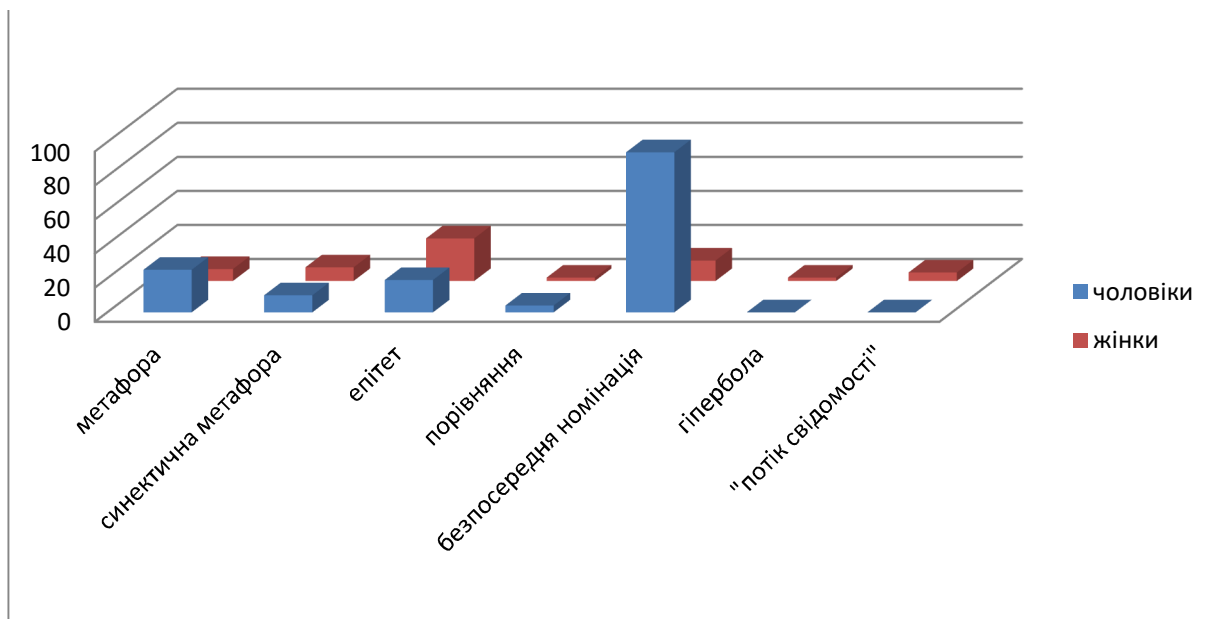

Рис. 1 Вербалізація ольфакторію у гендерному аспекті

Отже, здійснене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. Однією з основних рис ольфакторію української мови є відсутність широкого лексичного апарату номінації запахів. Тому письменники, чоловіки та жінки, застосовують засоби художньої виразності, щоб вербалізувати категорію запаху.

2. Так, запах є більш представленим у чоловічих прозових творах, ніж у жіночих: 59 контекстів із описами запаху чоловіків, 43 – жінок (приклади було виокремлено із творів М. Коцюбинського, І. Франка, О. Кобилянської та М. Вовчка). Насамперед, відбувається безпосередня номінація запаху за джерелом ольфакторію, що знаходимо у численних прикладах, виділених із прозових творів чоловіків і жінок.

3. Можна стверджувати, що категорія запаху чоловіка реалізується за принципом «пахне що», а тому, резюмуємо, що чоловіче сприйняття, осмислення та вираження навколишнього світу є «прямим». Метафори, синестетичні метафори, епітети та порівняння у вербалізації ольфакторної інформації займають важливе місце, однак у кількісному співвідношенні їх значно менше.

4. Для жіночого ольфакторію домінуючим способом вербалізації

виявився епітет, який надає конкретну характеристику запаху, і тому можна стверджувати, що запах вербалізований письменницею реалізується за схемою «пахне як». На відміну від чоловічої точки зору щодо запахів, жінка залучає гіперболізацію для вербалізації, що акцентує інтенсивність, насиченість запаху та, подекуди, стилістичні прийоми на рівні речення. Решта способів опису категорії запаху співпадають із чоловічими, але їх кількісні показники є значно меншими.

5. Попри схожість застосованих «алгоритмів» вербалізації запаху жінок і чоловіків, українськомовна жіноча проза вирізняється «*поток*ом *свідомості*» як одним із механізмів опису ольфакторної інформації. Жінка-письменниця тяжіє передавати власні асоціації, пов'язані із запахом, хаотичним нагромадженням думок, спогадів, в результаті чого читачеві складно інтерпретувати «химерні» описи запахів та співставляти їх з індивідуальним розумінням цього питання. Враховуючи всі виявлені риси вербалізації ольфакторію письменницями, можна стверджувати, що жіночий варіант сприйняття, категоризації та відтворення реальності у світі художньої літератури, є більш складним для інтерпретації.

Перспективою дослідження є аналіз вербалізації ольфакторної інформації у гендерному аспекті на матеріалі англійської, французької та російської пейзажної прози.

Література

1. Зыховская Н. Л. Дыхание текста: проблема вербализации запаха в языке русской прозы. *Мир русского слова*. 2015. № 4. С. 73–79.
2. Кобилянська О. Ю. Твори: у 2-х т. Київ: «Дніпро», 1983. Т. 1. 495 с.
3. Колупаева А. А. Когнитивные и языковые механизмы формирования знаний о запахах. *Вестник ТГУ. Гуманитарные науки. Филология*. 2008. Вып. 4 (60). С. 182–184.
4. Коцюбинський М. Твори в трьох томах. Київ: «Дніпро», 1965. Т. 1. 527 с.
5. Мамцева В. В. К вопросу о вербализации концепта «ЗАПАХ» в художественной литературе. *Вестник ЧГПУ им. И. Я. Яковлева. Филологические науки*. 2015. № 2 (86). С. 101–106.
6. Марко Вовчок. Твори в семи томах. Київ: Видавництво «Наукова думка», 1965. Т. 4. 1965. 526 с.
7. Павлова Н. С. Лексика с семой «запах» в языке, речи, тексте : автореф. дис. ... к-та филол. наук: 10.02.01 / Уральський державний університет ім. А. М. Горького. Екатеринбург, 2006. 20 с.
8. Риндисбахер Х. Д. От запаха к слову. *Нов. лит. обозрение*. 2000. № 43. С. 88–100.
9. Риндисбахер Х. Д. От запаха к слову: моделирование значений в романе Патрика Зюскинда «Парфюмер». *Ароматы и запахи в культуре*. Москва: Новое литературное обозрение, 2010. Кн. 2. С. 579–607.
10. Франко І. Вибрані твори / ред. М. Тарнавський. Львів: «Каменяр», 1977. 253 с.